

Przedmowa

Umowa międzynarodowa jest instytucją prawa międzynarodowego publicznego. Początkowo była ona instrumentem wykorzystywanym jedynie do regulowania stosunków między zawierającymi daną umowę państwami. Współcześnie przedmiotem regulacji przewidzianych w takich umowach są coraz częściej zagadnienia, które jeszcze niedawno uważano za objęte wyłączną właściwością ustawodawcy krajowego, przy czym dotyczące tych zagadnień postanowienia konwencyjne przeznaczone są do bezpośredniego stosowania w stosunkach wewnętrznych. Tym samym proces prawotwórczy w coraz szerszym zakresie przesuwają się na płaszczyznę międzynarodową. Dlatego współczesne konstytucje zawierają rozbudowaną regulację dotyczącą umów międzynarodowych. Jej zakres nie ogranicza się tylko do kwestii dotyczących kompetencji i trybu zawierania umów międzynarodowych, ale obejmuje także kwestię ich stosunku do innych źródeł prawa. Bardzo charakterystyczna jest ewolucja regulacji przewidzianej w konstytucjach kolejno obowiązujących w Polsce, począwszy od Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r., a kończąc na obowiązującej obecnie Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Rozszerzenie zakresu regulacji wyrażonych w postanowieniach umów międzynarodowych powoduje, że ich treść wpływa na stan prawny ukształtowany przepisami należącymi do różnych gałęzi prawa, a wskutek tego staje się przedmiotem zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin prawnych. Odnosi się to zarówno do tych umów, które zawierają postanowienia skierowane do organów sprawujących władzę ustawodawczą i zobowiązują je do wprowadzenia do prawa wewnętrznego norm określonej treści, jak i tych, które adresowane są bezpośrednio do sądów i innych organów powołanych do stosowania prawa. Wzrost liczby umów międzynarodowych, rozszerzenie zakresu przewidzianych w nich regulacji i spowodowane tym zwiększenie znaczenia regulacji konwencyjnej to zjawiska,

które w mniejszym lub większym stopniu widoczne są we wszystkich gałęziach systemu prawnego. Można je traktować jako stopniowe urzeczywistnianie koncepcji, wedle której w ramach prawa międzynarodowego – rozumianego jako ogół norm prawnych powstałych w wyniku współdziałania kilku państw – można wyróżnić takie same gałęzie jakie wyróżniane są w systemie prawa wewnątrzpaństwowego.

W dziedzinie materialnego i formalnego prawa cywilnego umowa międzynarodowa jest instrumentem służącym ujednoczeniu norm prawnych obowiązujących w różnych państwach, a przynajmniej zbliżeniu treści tych norm dzięki oparciu ich na umownie ustalonych założeniach. Nie inaczej przedstawia się sprawa i w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego, czyli tej gałęzi prawa, która zajmuje się problemami wywołanymi obowiązaniem w poszczególnych państwach odmiennych systemów norm merytorycznych, a w szczególności – rozgraniczeniem zakresów zastosowania tych systemów. Rozgraniczenie to polega na wskazaniu systemu prawnego, który powinien być zastosowany w konkretnej sprawie. Spełniające to zadanie normy regulują w sposób tylko pośredni sytuacje objęte regulacją przewidzianą w normach merytorycznych prawa cywilnego (w szerokim znaczeniu tego słowa) i zaliczane są do kategorii norm kolizyjnych. Historycznie rzecz biorąc, normy takie kształtowały się najpierw w wyniku działalności judykatury, wspieranej przez doktrynę prawniczą, a później – w drodze działalności ustawodawczej. W jednym i drugim przypadku były one częścią systemów prawa wewnętrznego poszczególnych państw, mimo że ze względu na swoistą funkcję, związaną z obowiązaniem w poszczególnych państwach odrębnych systemów norm merytorycznych, należałoby przypisać im charakter międzynarodowy. Konsekwencją wewnątrzpaństwowego pochodzenia norm prawa prywatnego międzynarodowego jest realne niebezpieczeństwo rozbieżności rozstrzygnięć wydawanych w takich samych sprawach, a nawet w tej samej sprawie, przez sądy różnych państw. Niebezpieczeństwu temu można zapobiec przez ujednoczenie albo norm merytorycznych prawa cywilnego albo norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego. Doświadczenie dowodzi, że ten drugi sposób jest łatwiejszy do wykorzystania. Dlatego przynajmniej od schyłku XIX w. coraz istotniejszą rolę jako źródło norm tej gałęzi prawa odgrywają umowy międzynarodowe, zarówno dwustronne jak wielostronne. Oprócz postanowień wskazujących właściwe prawo często zawierają one także postanowienia dotyczące zagadnień wywołanych funkcjonowaniem w poszczególnych państwach odrębnych

systemów organizacyjnych wymiaru sprawiedliwości, czyli określające podstawy jurysdykcji krajowej i przesłanki skuteczności orzeczeń organów zagranicznych. Konwencyjne normy kolizyjne albo towarzyszą normom przewidującym jednolitą regulację merytoryczną, stanowiąc ich uzupełnienie, albo stanowią główny i zasadniczy przedmiot umowy międzynarodowej. Zjawiskiem charakterystycznym dla ostatnich dziesięcioleci jest pojawienie się umów międzynarodowych wyrażających normy kolizyjne, odnoszące się do wszystkich spraw, które mogą być rozpatrywane w państwie będącym stroną danej konwencji niezależnie od tego, czy sprawa ta jest związana z innym państwem. Stosowanie postanowień tych umów nie jest więc uzależnione od wzajemności. Tego typu normy kolizyjne skutecznie konkurują z normami ustawowymi.

Polska jest państwem, które wcześniej niż inne dokonało ustawowej regulacji całokształtu problematyki prawa prywatnego międzynarodowego. Jednakże obowiązywanie w Polsce regulacji ustawowej nigdy nie wykluczało dążenia do stopniowego wprowadzania jednolitej regulacji powstałej w drodze zawierania umów międzynarodowych. Prace czterech pierwszych konferencji zwołanych w celu ujednoczenia prawa prywatnego międzynarodowego uczestniczących w nich państw i obradujących w Hadze na przełomie XIX i XX w., były od samego początku komentowane przez przedstawicieli polskiej nauki prawa. Twórcy pierwszej polskiej ustawy będącej podstawowym źródłem tej gałęzi prawa uwzględnili wyniki prac tych konferencji. W trzy lata po wejściu w życie tej ustawy Polska skorzystała z możliwości przystąpienia do wszystkich obowiązujących wówczas konwencji haskich, delegacja polska aktywnie uczestniczyła zaś w pracach piątej i szóstej konferencji haskiej. Po drugiej wojnie światowej Polska zawarła z licznymi państwami konwencje bilateralne, obejmujące również problematykę prawa prywatnego międzynarodowego. Podjęła także, nie uwieńczone niestety powodzeniem, starania o ich zastąpienie konwencją multilateralną. Starania te były – nieświadomym zapewne – nawiązaniem do sformułowanego w 1933 r. postulatu zawarcia konwencji ujednoczającej prawo prywatne międzynarodowe państw słowiańskich, przewidującej postanowienia wzorowane na przepisach polskich. Członkiem Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego, organizacji kontynuującej z powodzeniem prace podjęte na wspomnianych przed chwilą konferencjach, Polska stała się wprawdzie dopiero w 1984 r., ale już wcześniej przystąpiła do dwóch opracowanych przez tę Konferencję w okresie powojennym konwencji, z których jedna dotyczy spraw pro-

cesowych, natomiast druga – ustalenia prawa właściwego dla formy rozrządzeń testamentowych. Po przełomie politycznym 1989 r. Polska zawarła konwencje bilateralne z kolejnymi państwami oraz przystąpiła do kilku następnych konwencji haskich. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej umożliwia przystąpienie Polski do konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych. Przytoczone fakty ilustrują znaczenie, jakie dla polskiego prawa prywatnego międzynarodowego mają unormowania przewidziane w umowach międzynarodowych. Wprawdzie w ramach UE umowa międzynarodowa ustępuje miejsca bardziej efektywnemu instrumentowi ujednoczenia prawa, mianowicie rozporządzeniu, nie eliminuje to jednak przydatności umowy międzynarodowej w stosunkach z państwami nie należącymi do UE.

Polska literatura prawnicza ma szereg wartościowych opracowań dotyczących problematyki umów międzynarodowych w świetle prawa międzynarodowego publicznego i polskiego prawa konstytucyjnego. Oprócz opracowań omawiających całokształt tej problematyki istnieją też opracowania dotyczące poszczególnych zagadnień z tej dziedziny, takie jak wykładnia umów, ich stosunek do prawa wewnętrznego, a także rola i stosowanie umów międzynarodowych w wybranych działach prawa. Treść obowiązujących w Polsce konwencji regulujących problematykę prawa prywatnego międzynarodowego była niejednokrotnie omawiane przez autorów polskich zarówno w opracowaniach o charakterze informacyjnym jak monograficznym, dotyczących rozmaitych zagadnień będących przedmiotem unormowań konwencyjnych. Fakt jednoczesnego obowiązywania w naszym kraju dotyczących tych samych zagadnień konwencji bilateralnych i multilateralnych zwrócił uwagę na rzadko dostrzegany w opracowaniach zagranicznych problem tzw. konfliktu konwencji. Brakowało jednak całościowego opracowania problematyki umowy międzynarodowej jako źródła prawa prywatnego międzynarodowego. Lukę tę wypełnia prezentowana obecnie monografia, przygotowana przez dr. Marcina Czepelaka.

W założeniu rozprawa stanowi studium z prawa prywatnego międzynarodowego. Trzeba jednak zauważyć, że znaczna część rozważań autora ma charakter interdyscyplinarny. Autor trafnie przyjął bowiem, że należyte opracowanie tematu wymaga uwzględnienia także unormowań przewidzianych przez prawo międzynarodowe publiczne i prawo konstytucyjne. Dzięki ich uwzględnieniu mógł wszechstronnie rozważyć stosunek regulacji konwencyjnej do regulacji ustawowej oraz wzajemny stosunek kilku konwencji zawierających postanowienia dotyczące tej samej

materii. Pionierskie znaczenie mają jego rozważania dotyczące stosunku regulacji konwencyjnej do regulacji przewidzianej w aktach prawa wspólnotowego. Aktualność tej problematyki uzasadniona jest tym, że wskutek wejścia w życie traktatu amsterdamskiego organy Wspólnoty Europejskiej uzyskały kompetencję to regulowania zagadnień z dziedziny prawa prywatnego międzynarodowego. Dokonane przez autora ustalenia, stanowiące istotny wkład w rozwój tej gałęzi prawa, będą miały znaczenie dla praktyki stosowania prawa i mogą okazać się interesujące także dla przedstawicieli innych dziedzin prawoznawstwa.

Druga część monografii poświęcona jest problemom związanym ze stosowaniem konwencji regulujących problematykę prawa prywatnego międzynarodowego. Autor omawia wykładnię ich postanowień oraz wybrane instytucje zaliczane do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego, takie jak łączniki, odesłanie i klauzula porządku publicznego. Dotychczas nasza doktryna omawiała konwencyjną regulację tych zagadnień tylko na marginesie rozważań opartych na regulacji ustawowej, odnotowując ich odmienność, ale nie dociekając jej przyczyn. Zasługą autora jest analiza wpływu, jaki szczególna funkcja umowy międzynarodowej regulującej problematykę prawa prywatnego międzynarodowego wywiera na kształt zastosowanych w jej postanowieniach konstrukcji prawnych. Rozważania te nie tylko stanowią ważny wkład do nauki, ale mają istotne znaczenie zarówno dla wykładni obowiązujących już konwencji, jak dla prac nad tymi, które zostaną zawarte w przyszłości.

Problematyką wskazaną w tytule niniejszej książki jej autor zajął się już w okresie studiów na Wydziale Prawa i Administracji UJ. Systematyczne i konsekwentnie prowadzone badania zaowocowały rozprawą doktorską, obronioną już pod koniec trzeciego roku studiów doktoranckich. Obaj powołani przez Radę Wydziału recenzenci wysoko ocenili rozprawę i postulowali jej ogłoszenie drukiem. Postulat ten jest obecnie realizowany, co jest okolicznością sprawiającą wielką satysfakcję nie tylko autorowi, mającemu już w swym dorobku kilka wartościowych publikacji dotyczących różnych zagadnień z dziedziny prawa prywatnego międzynarodowego (m.in. stosunków majątkowych między małżonkami, ochrony konsumenta), ale i promotorowi jego rozprawy doktorskiej, która po niezbędnej aktualizacji zostaje obecnie zaprezentowana czytelnikom i poddana ich ocenie.